

мр Србољуб Убипариповић, асистент
Православни богословски факултет
Катедра за литургику
Београд

Литургијско-богословска синтеза

Епископ Атанасије Јевтић, *Христос Нова Пасха:
Божанска Литургија 1–4**

„Богочовечанска Литургија је дело и делатност Бога и Његовог Народа; она је *живорашиво* и *саиворашиво* Цркве, педесетничко, Светодуховско, Пасхално, Крснова-скрсно *дојаћање* и остваривање нашега спасења и обожења. Света Евхаристија је, заиста, *Бојочовекоделање*.“¹

„Ми смо ... **евхаристијска бића**.“²

Увод

Позваност рода хришћанскога да свакоме човеку благовести *неистираживо бојашиво Христиво* (Еф 3, 8) и расветли „устројство тајне од вечности скривене у Богу, који је саздао све кроз Исуса Христа“ (Еф 3, 9), јесу само нека од многобројних обележја богословског умножавања речи Божије, то јест богословствовања. Такво богочовечанско и свештено дело бива савршавано, превасходно, у контексту „времена и простора“ евхаристијског живота Цркве Божије, којим се показује, тумачи и потврђује њен смисао постојања, а то је – „остварење пуноће временâ“ и возглављење „онога што је на небу и што је на земљи“ у Христу (Еф 1, 10).

Остварујући пресудан допринос у изграђивању наше Помесне православне цркве и угледајући се на претходне генерације богословских прегалаца Тела Христовог, преосвештени епископ др Атанасије Јевтић (1938*),³ професор нашег Богословског факултета у Београду, саставио је на почетку 21. века својеврсну четворо-

* Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 149037А („Српска теологија у 20. веку – истраживачки проблеми и резултати“), који финансира Министарство науке и животне средине Републике Србије.

¹ Епископ Атанасије Јевтић, *Увод*, у: *Христос-Нова Пасха-Божанска Литургија 1*, Београд-Трбиње 2007, 23.

² Епископ Атанасије Јевтић, *Беседа о Св. Литургији = Евхаристији, произнесена на дан ѿмена светіої Інаїија Бојоносца у Трбињу 2007*, у: *Христос-Нова Пасха-Божанска Литургија 4*, Београд-Трбиње 2009, 375.

³ Биографски подаци преосвештеног епископа Атанасија, закључно са 2004, изложени су у: Епископ Атанасије Јевтић, *Христос Алфа и Омега*, Манастир Тврдош и Братство Св. Симеона Мироточивог, Врњци-Трбиње 2004, 303–307. Поменути биографија доступна је и на званичном website-у Епархије захумско-херцеговачке, чија електронска адреса гласи: <http://www.eparhija-zahumskohercegovacka.com>; приступљено 25. 02. 2010.

томну „српску литургијску стромату“ под насловом *Христос-Нова Пасха-Божансџвена Литургија*. С обзиром да је реч о зборницима који, према нашем мишљењу, представљају плодове интензивног и преданог рада ревносног литурга Тела Христовог током више деценија претходнога столећа, сматрамо умесним да наведена дела буду сагледана у оквиру пројекта „Српска теологија у 20. веку“.⁴ Следствено томе, наш рад ће подразумевати истицање кључних напомена у вези са настанком помињаних „литургијских саборника“,⁵ осврт на разноврсне богословско-литургијске преводе преосвештеног епископа Атанасија, предочавање ауторове историјско-богословске анализе двомиленијумског хришћанског поимања Божанствене Евхаристије, као и указивање на литургијско-богословску синтезу назначене тематике далековидог богослова-литурга која постојано прати целокупни садржај „четвортотног илитарија“.

1. Предисторијат настанка дела „Христос Нова Пасха: Божансџвена Литургија 1–4“ и уводне напомене

После веома тешких вишевековних искушења пред којима се наша Црква Божија која обитава у овоме свету“, ступање на историјску сцену епохе 20. века имало је за последицу ширење литургијско-богословских хоризоната Заручнице Христове. Пресудну улогу у томе имали су богословски трудбеници како на Истоку, тако и на Западу. У таквом сложенем мозаику теолошке мисли посебно место припало је и преподобном архимандриту Јустину Поповићу (1894–1979).⁶ Целокупно његово литургијско-богословско прегалаштво било је усмерено у правцу не само очувања *доброј завештања Духом Свешћим* који обитава у Цркви Божијој (2Тим 1, 14), већ и *брзој ширења и прослављања речи Господње* (2Сол 3, 1). Баш због тога, његов ути-

⁴ Треба истаћи да је аспект философско-научног доприноса богословске мисли епископа Атанасија већ био предмет истраживања у поменутом пројекту, у виду следећих радова: мр Богдан Лубардић, *Схваћање философије у теолошкој мисли епископа др Атанасија Јевђића (Део I)*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 2, приредио Богољуб Шијаковић, Београд 2007, 177–215; мр Богдан Лубардић, *Схваћање философије у теолошкој мисли епископа др Атанасија Јевђића (Део II)*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 3, приредио Богољуб Шијаковић, Београд 2008, 64–149.

⁵ Сравни: Епископ Атанасије Јевђић, *Послесловје*, у: *Христос-Нова Пасха-Божансџвена Литургија 3*, Београд-Требње 2008, 591.

⁶ Не треба заборавити да је пројекат „Српска теологија у 20 веку“ подстакао бројна мултидисциплинарна истраживања богословског наслеђа преподобног Аве Јустина Ђелићског. То су: мр Богдан Лубардић, *Рецепција руске религијске философије у делима архимандрита др Јустина Поповића*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 1, приредио Богољуб Шијаковић, Београд 2007, 63–90; др Ненад Милошевић, *Дојринос архимандрита Јустина Поповића унапређењу литургијске свешћи код Срба*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 3, нав. дело, 47–53; мр Александар Ђаковац, *Дојмањика Јустина Поповића и њен значај за савремену (српску) богословску смисао*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 4, приредио Богољуб Шијаковић, Београд 2009, 65–73; др Владан Перишић, *О бојознању код св. Макарија Еђићској с посебним осврћом на дисертацију Јустина Поповића*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, приредио Богољуб Шијаковић, Београд 2010, 7–16; мр Владан Таталовић, *Ерминевићки ирнцији Архимандрита др Јустина Поповића*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 5, нав. дело, 17–29; др Владимир Вукашиновић, *Преводи Свеће Литургије оца Јустина Поповића*, у: исто, 30–41; др Владан Перишић, *О епископологији св. Исака Сиријској у унијерсијацији Јустина Поповића*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 6, приредио Богољуб Шијаковић, Београд 2010, 36–48.

цај на формирање потоњих богословских поколења бива препознат и на примеру његовог ученика – преосвештеног епископа др Атанасија Јевтића..

Прва назнака припреме неуморног епископа за састављање четвортомног дела, које је предмет нашег рада, пројављена је још током периода његовог богословског-научног стасавања на Богословском факултету у Београду академске 1962/1963. Тада је, наиме, млади јерођакон Атанасије написао семинарски рад из литургије под насловом *Божанска Литургија Св. Јована Златоустиа и Св. Василија Великог – по старом српском* [Службенику из 16. века] *и нашем савременом Службенику*, који је потом био примљен и похваљен од тадашњег професора литургије епископа др Саве Вуковића (1930–2001).⁷ Године 1967. јеромонах Атанасије ће одбрани докторску дисертацију на Богословском факултету Атинског Универзитета, чији превод на српски језик гласи *Еклисиологија Свештога Ајосиола Павла по Свештеном Златоусту*,⁸ а на основу које ће започети његово продубљивање аспеката евхаристијске еклисиологије.⁹ Упоредо са тим, одвијала се и његова плодна преводилачка делатност која је обухватила не само преводе савремених богословских текстова везано за евхаристијску еклисиологију,¹⁰ него и преводе дела светих отаца и богослужбених књига, као и светописамских текстова.¹¹

⁷ Сравни: Епископ Атанасије Јевтић, *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 4*, нав. дело, 581. Релевантна библиографија радова епископа Атанасија Јевтића, закључно са 2004, изложена је у: *Олед био-библиографије Епископа Атанасија*, у: А. Јевтић, *Христос Алфа и Омега*, нав. дело, 308–349. Такође, библиографија његових радова из области философије, закључно са 2007, представљена је у: мр Богдан Лубардић, *Прилози I: Списак радова др Атанасија Јевтића о философији и у вези са њом*, у: *Схватање философије у теолошкој мисли епископа др Атанасија Јевтића (Део I)*, у: *Српска теологија у двадесетом веку – истраживачки проблеми и резултати*, књига 2, нав. дело, 214–215.

⁸ Дисертација је преведена и објављена под следећим називом: *Еклисиологија Св. Ајосиола Павла*, Требиње-Врњаци 2006.

⁹ Епископ Атанасије ће написати бројне студије и чланке, који имају за циљ враћање у жижу црквеног и богословског живота обновљене и надграђене евхаристијске еклисиологије сходно „уму светих отаца и учитеља Цркве“. Као такве, треба препознати следеће радове: *Црква, Православље и Евхаристија* (текст објављен још 1971), допуњено издање у: А. Јевтић, *На ивицима оцаца II*, издавач „Храст“, Београд 1991, 37–72; *Еклисиолошке димензије Заједнице Свештих у делима Св. Јована Златоустиа* (Реферат који је изложен на *Литургијском научном скупу*, одржаном у Православном богословском институту Светог Сергија у Паризу, 3–6. јула 1972), у: А. Јевтић, *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 2*, Београд-Требиње 2007, 515–522; *Литургија и теологија* (текст настао 1972), у: А. Јевтић, *Боји оцаца наших*, Манастир Хиландар, 32, Солун 200, 316–323; *Евхаристија у Источној Православној Цркви*, у: Теолошки погледи, број 4, Београд (1974), 209–223; *Литургија и духовност*, у: Богословље, свеска 1–2, Београд (1976), 7–27; *Литургија и васпићање*, у: Теолошки погледи, број 4, Београд (1976), 213–220; *Литургијски животи – срж иарохијској животи*, у: Теолошки погледи, број 3, Београд (1980), 19–32; *Ајосиолошко-свештошачко учење о Свештим шајнама*, у: Теолошки погледи, број 1–3, Београд (1981), 2–17; *Св. Симеон Солунски као тумач бојослужења*, у: Гласник СПЦ, број 8, Београд (1983), 142–154; *Предавања о Литургији* (осам предавања одржаних у сали Српске Патријаршије у Београду 1984–1985), Манастир Жича, Краљево 2008; *Свешта Евхаристија као Духовски дојањ* (предавање на Симпозиону Теолошких факултета у Ђакову, септембра 1988), у: А. Јевтић, *Зајрљај свештова*, издавач „Символ“, Србиње 1996, 103–112; *Свешта шајна Кришћења – улазак у живљење у Цркви*, у: А. Јевтић, *Трајање за Христом*, издавач „Храст“, Београд 1989, 40–45; *Евхаристијска еклисиологија* (предавање на трибини „Кршћанска садашњост“ у Загребу 4. јуна 1987) – необјављен рад.

¹⁰ То су: Јован Зизиулас, *Евхаристијска заједница и кайоличност Цркве*, превод са француског језика, у: Гласник СПЦ, број 5, Београд (1971), 110–121; Јован Зизиулас, *Евхаристијски поглед на свешт*, превод са грчког језика, у: Теолошки погледи, број 1, Београд (1973), 37–45.

¹¹ Када је реч о преводима дела светих отаца, богослужбених књига и светописамских текстова епископа Атанасија, препоручили бисмо већ помињани списак библиографије, закључно са 2004, у: А. Јевтић, *Христос Алфа и Омега*, нав. дело, 342–346.

Сходно наведеноме, очигледно је да је објављивање четворотомног дела *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија*, у периоду 2007–2009, уследило после темељне богословско-преводиачке припреме самог аутора. Наиме, повод за настанак поменутих зборника јесте „литургијска обнова“ која је у нашој Помесној цркви започета још од времена преподобног Јустина Телијског, а која је посебан замах добила осамдесетих и деведесетих година 20. века, као и током прве деценије 21. века. Прецизније речено, пресудни моменти литургијске обнове, који су подстакли јерарха наше Цркве да принесе на трпезу заједнице „четворотомни илитарии“, према његовим речима јесу „пракса чујног = гласног (= *иџихоџласноџ*), за разлику од *воз-џласноџ* појања Анафоре“¹² и тематика „... о *чесџтом Причешџивању* вернога народа Божијег“.¹³ Следствено томе, мотив за израду наведених „литургијских саборника“ преосвештеног епископа било је сагледавање „христолошких и пневматолошких, еклисиолошких и космолошких, као и сотириолошких и есхатолошких димензија Свете Евхаристије“,¹⁴ ради јаснијег и прегледнијег представљања „Божанске Светајне Христове и наше Евхаристије = Литургије Цркве Православне, кроз живо Предање Цркве, како у ранијој историји, тако и у новија времена до данас...“¹⁵ Уз то, треба истаћи да су зборници намењени „богобојажљивим и христочежњивим љубитељима Божанских Тајни, усрдним учесницима Свете Литургије и причесницима Богочовечанских Светиња“,¹⁶ јер се у њима тумаче аспекти Божанствене Литургије као свештенослужења, причешћа и заједнице богочовечанског Тела Христовог,¹⁷ о чему упечатљиво говори и сџм наслов.¹⁸ Такође, аутор није заборавио да нагласи да у поменутих саборницима излаже истинско литургијско-богословско искуство Цркве насупрот пракси тзв. „литургијске археологије“, што је одлика познатих савремених литургичара на Западу.¹⁹

2. Богословско-литургијски џреводи у зборницима „Христос Нова Пасха: Божанствена Литургија 1–4“

Преводиачка делатност богонадахнутог богослова-литурга наше Цркве доживела је свој посебан израз у назначеним зборницима. Прву групу чине преводи ранохришћанских сведочанстава о Евхаристији и одговарајућих богословских тумачења светих отаца и учитеља Цркве, у другу групу спадају преводи тумачења Евхаристије и релевантних сведочанстава савремених богослова и учитеља Цркве, док се у трећој групи налазе не само преводи древних и бројних Поредака (Диатаксиса или Устава) у највећој мери Божанствених Литургија Јована Златоустог и Василија Ве-

¹² А. Јевтић, *Увод*, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 1*, нав. дело, 25.

¹³ исто, 25.

¹⁴ исто, 25.

¹⁵ А. Јевтић, *Поџговор*, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 2*, нав. дело, 523.

¹⁶ А. Јевтић, *Увод*, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 1*, нав. дело, 5.

¹⁷ Сравни: исто, 11–15.

¹⁸ Наслов зборника је формиран на основу речи апостола Павла које гласе: *Јер се Пасха наша Христос жрџивога за нас* (1Кор 5, 7). О томе видети опширније у: А. Јевтић, *Увод*, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 1*, нав. дело, 10.

¹⁹ Сравни: исто, фуснота број 18, 22.

ликог, као и Литургије Пређеосвећених дарова, него и преводи Божанствених Литургија Апостола Јакова, Брата Божијег и Светог Апостола и Јеванђелисте Марка.

2.1. Преводи ранохришћанских сведочанстава о Евхаристији и одговарајућих бојословских тумачења свейних оца и учитеља Цркве

У наведену групу спадају следеће преводи:

- 1) Опис Свете Литургије из списка *Учење Дванаесторице Апостола (Дигахи)*, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 1*, нав. дело, 35–36.
- 2) Избор из *Посланица* светог Игнатија Богоносца, епископа Антиохијског, у: нав. дело, 37–43.
- 3) Опис ранохришћанске Литургије од стране светог Јустина Мученика и Философа, у: исто, 44–46.
- 4) Химнографски опис Пасхе светог Мелитона Сардичког, у: исто, 47–57.
- 5) Одломци из списка *Пројив јереси* светог Иринеја Лионског, у: исто, 58–61.
- 6) Извод из списка *Апостолско Предање* светог Иполита Римског, у: исто, 62–69.
- 7) Извод из *Евхологиона* светог Серапиона Тмуитског, у: исто, 70–74.
- 8) Одломци из *Мистијошких катихеза* светог Кирила Јерусалимског, у: исто, 75–80.
- 9) Одељак из тзв. *Апостолских Установа*, у: исто, 81–88.
- 10) Одломак из списка *Тестаменит Госиода нашег Исуса Христа*, у: исто 88–89.
- 11) Одељци из списка *О Свештоме Духу и Посланице Кесарији иаирицији* светог Василија Великог, у: исто, 90–94.
- 12) Одломци из *Беседа* и *Писма Свештом Амфилохију Епископу Иконијском* светог Григорија Богослова, у: исто 95–99.
- 13) Одломци из *омилија* и *беседа* светог Јована Златоустог, у: исто, 100–114.
- 14) Изводи из *Катихеза* Теодора Мопсуестијског, у: исто, 115–117.
- 15) Увод и 1. икос Кондака *О Пећ Хлебова* светог Романа Мелода, у: исто, фуснота број 1, 118.
- 16) Избор из *дела* светог Кирила Александријског, у: исто, 118–131.
- 17) Одломци из *Беседе о Пасхи и Свештој Евхаристији* светога Евтихија Цариградског, у: исто, 132–134.
- 18) Одељци из *дела* светог Анастасија Синаита, у: исто, 135–144.
- 19) Изводи из списка *О Црквеној Јерархији* светог Дионисија Ареопагита, у: исто, 145–174.
- 20) Одељци из дела *О Црквеној Мистијојији* преподобног Максима Исповедника, у: исто, 175–192.
- 21) *Историја Црквена и мистијчно созерцање* светог Германа Патријарха Цариградског, са уводним напоменама и кратком реконструкцијом поретка Свете Литургије на основу дотичног списка, у: исто, 193–215.
- 22) 90. поглавље под насловом *О Свештим и Пречистим Госиодњим Тајнама* из дела светог Јована Дамаскина *Тачно изложење Православне вере*, са упоредним старосрпским преводом, као и одломак из списка *У одбрану Св. Икона*, у: исто, 216–228.
- 23) 5. глава *Синуденичкој Тийка* светога Саве Немањина под називом *О Свештој Литургији*, са упоредним старосрпским текстом, у: исто, 229–231.
- 24) *Свешти канони* о Св. Литургији=Причешћу=Општењу, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 2*, нав. дело, 151–189.
- 25) *Јустинијанова 137. Новела* о гласном читању Молитава у Литургији, у: нав. дело, 190–191.

- 26) Изводи из *Луѓа духовној* светог Јована Мосха са појашњењима епископа Атанасија, у: исто, 191–192.
- У наставку следе преводи сажетих сведочанстава о Евхаристији следећих светих отаца и учитеља Цркве:
- 27) светог Дионисија Александријског, у: исто, 193; 28) светог Јефрема Сирина, у: исто, 193–194;
- 29) светог Атанасија Великог, у: исто, 194–195; 30) светог Григорија Ниског, у: исто, 195–197;
- 31) светог Амвросија Миланског, у: исто, 197–198; 32) светог Јована Касијана, у: исто, 198–200;
- 33) светог Григорија Двојеслова, у: исто, 201–202; 34) светог Јефтимија Великог, у: исто, 202–203. 35) Аве Пимена, у: исто, 204; 36) Аве Апола, у: исто, 204; 37) свете Меланије (млађе), Римљанке у: исто, 204; 38) светог Макарија Египатског, у: исто, 204; 39) Аве Данила, у: исто, 204–205; 40) Теодорита Кирског, у: исто, 205–206; 41) светог Нила Анкирског, у: исто, 206; 42) светог Варсануфија Великог и Јована Пророка, у: исто, 207–208; 43) светог Теодора Студита, у: исто, 208–209.
- У наредним деловима зборника изложени су преводи опширнијих сведочанстава о Евхаристији светих отаца и учитеља Цркве, и то:
- 44) Изводи из дела светог Симеона Новог Богослова, у: нав. дело, 210–221.
- 45) *Прошеорја о Символима и Тајнама које бивају у Литургији* Николаја епископа Андидског, у: исто, 222–252.
- 46) Изводи из дела светог Неофита Затворника, у: исто, 253–258.
- 47) Одломци из две беседе *Прошив расколника Арсенија* светог Теолипта Филадельфијског, Исповедника, у: исто, 259–267.
- 48) Изводи из дела светог Григорија Паламе, у: исто, 268–276.
- 49) Одломак из *Исјоведања вере* светог Филотеја (Кокиноса) Патријарха Цариградског, у: исто, 277–279.
- 50) *Сјис о Литургији* светог Марка Ефеског, у: исто, 280–288.
- 51) *94. поглавље* текста *О Свешћеној Литургији* светога Симеона, Архиепископа Солунског, у: исто, 289–295.
- 52) Одељак из списка *Исјоведање Исјочне Католичанске и Ајосјолске Цркве, најисано украјико Миџрофаном Кришојулосом, јеромонахом и Паиријаршијским прошо-синџелом*, у: исто, 296–301.
- 53) *Душекорисна књига о чесјом иричешћивању Свејим Хрисјовим Тајнама* Неофита Капсокаливита, светог Макарија Коринтског и светог Никодима Светогорца, у: исто, 302–358.
- 54) *Посланица о неумесности годайка Тройара Трећеја часа у Литургији* светога Атанасија Пароског, у: исто, 360–373.
- 55) Изводи из дела светог Јована Кронштатског, у: исто, 374–408.
- 56) Сведочанство Светог Седмог Васељенског Сабора о Светој Евхаристији, у: *Хрисјос-Нова Пасха-Божансјивена Литургија 3*, нав. дело, 302.
- 57) Скраћена верзија дела *Тумачење Божанске Литургије* светог Николе Кавасиле, у: исто, 393–441.
- 58) *Писмо 63. Цецилију* (о Светој Евхаристији) и одломак *о Хлебу насущном* из *Тумачења Молићве Госјодње* Кипријана, Архиепископа Картагенског, у: *Хрисјос-Нова Пасха-Божансјивена Литургија 4*, нав. дело, 9–20.
- 59) *Канонска Посланица Јерменима о Кришћењу и Евхаристији* светог Макарија I, Патријарха Јерусалимског, у: нав. дело, 21–30.

- 60) *Поучна реч о Црквеним одлукама* Геласија Кизичког, у: исто, 31–35.
- 61) *Омилија о Тајној Вечери и о свјетом Нийиџу* (= прању ногу) Теофила Архиепископа Александријског, у: исто, 36–43.
- 62) *Одељци о Светом Причешћу* из Житија светог Јована Милостивог, Патријарха Александријског, у: исто, 47–51.
- 63) *Канон на Јуџрењу Великој Чейвџика* – песма Козме Мелода, у: исто, 47–51.
- 64) *Одломци из дела О живоју у Хрисџу* светог Николе Кавасиле, у: исто, 52–54.
- 65) *Изводи из дела светог Симеона Солунског*, у: исто, 55–67.
- 66) *Одломци из дела светогорских новофилокалиста светог Атанасија Пароског и светог Никодима Светогорца*, уз преводе одређених историјских сведочанстава у вези са покретом Кољивара, у: исто, 73–93.
- 67) *Тумачење Божанске Лиџурије Пређеосвећених*, које се приписује светом Теодору Студиту (а које потиче из каснијег времена – 14–15. век), у: исто, 510–511.
- 68) *Одговори 55–58*. светог Симеона Солунског Гаврилу Пентапољском о Пређеосвећеној Литургији, у: исто, 512–514.

2.2. Преводи џумачења Евхарисџије и релеванџних сведочансџава савремених боџослова и учџиџеља Цркве

У ову групу треба убројати следеће преводе:

- 1) *Изводи из више чланака о. Георгија Флоровског*, у: *Хрисџос-Нова Пасха-Божансџивена Лиџурија 2*, нав. дело, 433–464.
- 2) *Текст о обнови честог причешћивања на Светој Гори монаха Јосифа Дионисијатског*, у: исто, 480–487.
- 3) *Јован Зизиулас, Евхарисџијско виђење свџа*, у: *Хрисџос-Нова Пасха-Божансџивена Лиџурија 3*, нав. дело, 503–513.
- 4) *Резиме о. Александра Шмемана у његовој књизи Евхарисџија*, у: *Хрисџос-Нова Пасха-Божансџивена Лиџурија 4*, нав. дело, 101–117.
- 5) *Старац Јефрем Филотејски, Величансџивеносџ Божанске Лиџурије*, у: исто, 124–127.
- 6) *Одломак из књиге Божансџивена Лиџурија јеромонаха Григорија Светогорца под насловом Увек можемо служџиџи Пасху и џричешћиваџи се*, у: исто, 128–133.
- 7) *Сажетак из књиге Црква, Евхарисџија и Царсџиво* Ставроса Јагазоглуа, у: исто, 156–161.
- 8) *Дионисије Митрополит Срвије и Козане, Тумачење Божансџивене Лиџурије* (у виду 52 беседе), у: исто, 176–329.

2.3. Преводи Поредака Божансџивених Лиџурија Јована Злаџоусџоџи, Василија Великоџи и Пређеосвећених дарова, као и Божансџивених Лиџурија Аџосџола Јакова и Марка

Ову групу сачињавају следећи преводи:

- 1) *Поредак Литургија Василија Великог и Јована Злаџоустог из Барберинијевоџ кодекса број 336* (8. век), у: *Хрисџос-Нова Пасха-Божансџивена Лиџурија 1*, нав. дело, 234–251.
- 2) *Поредак Литургија Јована Злаџоустог и Василија Великог из Евхолџиона Гроџаферџе* (10. век), у: нав. дело, 253–267.
- 3) *Поредак Божанске Литургије Јована Злаџоустог* (12. век) и *Поредак Божанске Литургије Јована Злаџоустог* записан од стране светог Филотеја Цариградског (14. век), у: исто, 268–305.
- 4) *Поредак Литургије Јована Злаџоустог из Паџмоскоџ Илиџарија* (13. век) и *Есфи-*

- менској *Илијарија* (1306), те *Поредак Божанске Литургије према Тиџуку Велике Цркве Цариградске* (15. век), у: исто, 300. 302. 304.
- 5) *Поредак Паџријарашке Литургије Василија Великој њо Порейџу Велике Цркве* (10–11. век) и *Поредак Архијерејске Литургије Јована Златоустој њо Порейџу Велике Цркве* (12. век), у: исто, 306–317.
 - 6) *Поредак Паџријарашке Литургије како бива у Великој Цркви* (14. век) и *Поредак Паџријарашке Литургије како бива у Великој Цркви, ѓде је и њоредак Хироџонија, када и како свака бива* (1407), у: исто, 318–343.
 - 7) *Поредак Литургије Василија Великог из Руској рукојисној служебника Софијској собора у Новјороду* (13. век) и *Руској рукојисној служебника 1017 Соловецкојо собраниа* (13. век), те, паралелно са њима, *Поредак Литургије Василија Великог из два Српскословенска рукописна служебника из Хиландарских свџшака* (Хиландар бр. 16/VI – 15. век и бр. 16/IV – 13. век), у: исто, 348–397.
 - 8) *Поредак Литургије Јована Златоустог са Проскомидијом из Руској рукојисној служебника Софијској собора у Новјороду* (13. век) и *Поредак Литургије Јована Златоустог из Срјској рукојисној служебника* (13. век), у: исто, 398–438.
 - 9) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Срјској рукојисној служебника* (прва половина 14. века), у: исто, 439–449.
 - 10) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Хиландарској рукојисној служебника* (1330), у: исто, 451–471.
 - 11) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Срјској рукојисној служебника Ђоровића* (14. век), у: исто, 473–491.
 - 12) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Шџамјаној срјској служебника Божидара Вуковића из Венеције* (1554), у: исто, 493–516.
 - 13) *Поредак Литургија Василија Великог и Јована Златоустог из најстаријег сачуваног словенског служебника, познатог Рускословенској служебника Варлаама Хуџинској* (крај 12. века), у: *Христјос-Нова Пасха-Божансџвена Литургија 2*, нав. дело, 63–84.
 - 14) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Служебника свейој Киџријана Кијевској* (15. век), као и *Поретци Литургија Јована Златоустог и Василија Великог из Служебника свейој Јеџиџмија Грновској* (1380–1385), у: нав. дело, 85–133.
 - 15) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Срјској рукојисној служебника манастџира Ораховице у Славонији* (1635), у: *Христјос-Нова Пасха-Божансџвена Литургија 3*, нав. дело, 37–87.
 - 16) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Хиландарској Архијерејској Чиновника* (око 1658) и *Хиландарској Архијерејској Чиновника* (1691), у: нав. дело, 88–126.
 - 17) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Срјској Паџријарашкој Архијерејској Чиновника број 134* (прва половина 17. века), који се чува у Патријаршијској Библиотеци СПЦ у Београду, у: исто, 127–161.
 - 18) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Срјској Архијерејској-Паџријарашкој Чиновника – Рукојис Рачански* (1688), у: исто, 162–216.
 - 19) *Поредак Литургија Јована Златоустог и Василија Великог из Паџријарашкој Цариградско-Московској Архијерејској Чиновника* (1653/1657) и сажети *Поредак Архијерејског Свештенослужења на основу два Чиновника на црквенословенском језику* из 1677. и 1760, у: исто, 220–259.
 - 20) *Поредак Литургије Јована Златоустог из Грчкој Архијерејској Чиновника* (1714), у: исто, 262–272.
 - 21) *Поредак Литургије Јована Златоустог из актуелног Грчкој Архијерејској Чиновника* (1999), уз истицање разлика у односу на претходно поменуто издање Грчког Архијерејског Чиновника, у: исто, 273–300.

22) Резиме Поретка Литургије Пређеосвећених дарова на основу четири српскословенска рукописа (*Хиландарској Службеника монаха Зосима* број 322/312 из 14. века, *Пљевањској рукопису* број 86 из 14. века, *Дечанској рукопису* број 123 из 14. века и *Хиландарског рукописа* број 327/317 из 1624), у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 4*, нав. дело, 498–510.

Напоследку, овој групи треба придодати и превод *Божанствене Литургије Светиога Ајосиола Јакова, Брајиа Божијеј њо шелу*, са уводним напоменама и преводима различитих Заамвоних молитава поменути Литургије, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 2*, нав. дело, 7–62; као и превод *Божанствене Литургије Светиога Ајосиола и Јеванђелиста Марка, ученика Светиога Пејтра*, са уводним напоменама, у: *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 3*, нав. дело, 9–35.

3. Историјско-богословска анализа епископа Атанасија Јевтића у зборницима „Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 1–4“

Осим назначених превода, преосвештени епископ Атанасије је у наведеним „зборницима“ представио драгоцене резултате веома озбиљне историјско-богословске анализе, коју је спровео у вези са проблематиком Тропара Трећег Часа у Литургији и историјским развојем литургијског живота Цркве Божије на подручју Византије, Грчке, Русије и Србије. Штавише, том приликом није пренебрегнут ни очигледан утицај латинских застрањења о Евхаристији и светим тајнама на литургијски живот Православне Цркве.

После минуциозних истраживања везано за порекло праксе произношења Тропара Трећег Часа у молитви Анафоре, прецизније у Епиклези, самопрегорни епископ наше Цркве констатовао је да се ради о накнадном и неумесном додатку, који се никада није усталио у смисаоном контексту Анафоре.²⁰ Усредсређујући се на тврђење епископа Порфирија Успенског (1804–1885) – да је поменути Тропар у Анафору унео Константинопољски Патријарх Филотеј Кокинос (14. век) под утицајем такве праксе у Александрији²¹ – наш аутор аргументовано побија изнесено гледиште. Према проучавању епископа Атанасија, наведени Тропар први пут се појављује у рукопису *Патмоској Илијарији* (крај 14. века), и то не у Анафори, већ у моменту причешћивања свештенослужитеља, када је био изговаран заједно са другим молитвама као лична молитва пред Причешће.²² Уз то, личност која је унела Тропар у Анафору био је, према открићу истраживача, ђакон и протонотарије Велике Христове Цркве у Цариграду Димитрије Гемистос (који се упокојио око 1397), о чему сведоче два рукописа (један из 1389. који се чува у манастиру Ватопеду, а други из 1407. који је похрањен у Библиотеци Александријске Патријаршије).²³ Поред тога, вредно пажње је и откриће епископа Атанасија да се, почев од 16. века, овај Тропар јавља само у неким словенским рукописима, док га српскословенски рукописи не садрже све до 18. века,²⁴ што практично потврђују њихови

²⁰ Сравни: А. Јевтић, *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 2*, нав. дело, 142.

²¹ Сравни: исто, 136–137.

²² Сравни: исто, 142.

²³ Сравни: исто, 142.

²⁴ Сравни: исто, 142.

снимци који су приложени уз сам текст.²⁵ Тек са појавом грчких штампаних служебника из Венеције и рускословенских штампаних у Виљнусу, Кијеву и Москви (друга половина 16. века), који су садржали Тропар Трећег Часа у Анафори, пракса његовог произношења у молитви Епиклезе почиње да се устаљује на подручју Карловачке Митрополије и у овдашњим крајевима.²⁶

Вишеслојна тематика историјског развоја литургијског живота Цркве на подручју Византије, Грчке, Русије и Србије, али и евидентан недостатак литературе у вези са тим, утицали су на нашег аутора да томе посвети значајан простор у његовом „четворотомном илитарију“. С тим у вези, архијереј Цркве Христове ће, на примерима искустава светог Иринеја Лионског (2. век) и светог Фотија Цариградског (9. век), указати на *мојућности ѿстојања разлике у литургијској пракси* Помесних православних цркава насупротив искључивости става о богослужбеној унифицираности.²⁷ Штавише, изношење одређених историјских чињеница које се тичу – спорова о Евхаристији и њеном жртвеном карактеру у Византији,²⁸ литургијских одговора чувеног каноничара Теодора Валсамона (1140–1195) на питања Кир Марка Патријарха Александријског (1174–1200),²⁹ борбе Православних на Истоку са латинским утицајима (17. век),³⁰ Томоса Цариградског Сабора из 1672,³¹ проблематике Тропара Трећег Часа на примеру Великог Евхологиона јелинофонских Цркава,³² односа Васељенске и Руске Патријаршије (17–18. век) и Покрета Новофилокалиста на Светој Гори (друга половина 18. века),³³ као и Окружне Посланице Св. Синода Грчке Цркве – *О начину чийања молићава Божанствена Литургије* (2004),³⁴ – надокнађује очигледно и дуговековно непознавање на нашим просторима искушења пред којима се налазила изворна литургијска пракса Цркве Христове. Посебан куриозитет историјско-богословске анализе епископа Атанасија огледа се у опширном и оригиналном прегледу историјског развоја литургијског живота Руске и Српске Цркве,³⁵ чиме се отварају нове перспективе у разумевању назначене теме. Завршни део историјско-богословске анализе епископа-литурга Тела Христовог посвећен је сагледавању текстова и мишљења око кољива и честог причешћивања на Светој Гори,³⁶ али и латинским застрађењима о Светој Евхаристији и светим тајнама и утицају истих на неке православне,³⁷ чиме његово богословско-научно истраживање додатно добија на значају.

²⁵ Сравни: исто, 143–148.

²⁶ Сравни: исто, 142.

²⁷ Сравни: А. Јевтић, *Хрисѿос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 3*, нав. дело, 304–308.

²⁸ Сравни: исто, 308–316.

²⁹ Сравни: исто, 316–319.

³⁰ Сравни: исто, 320–322.

³¹ Сравни: А. Јевтић, *Хрисѿос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 3*, нав. дело, 322–323.

³² Сравни: исто, 323–328.

³³ Сравни: исто, 328–330.

³⁴ Сравни: исто, 330–333.

³⁵ Сравни: исто, 335–389.

³⁶ Сравни: А. Јевтић, *Хрисѿос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 4*, нав. дело, 82–93.

³⁷ Сравни: исто, 331–344.

4. Литургијско-богословска синџеза епископа Атанасија Јевџића у зборницима „Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија 1–4“

Спровођење у дело литургијско-богословске синтезе тумача евхаристијске теорије и праксе, какав је преосвештени епископ Атанасије, био је логичан епилог у једном величанственом четвортомном делу као што је *Христос-Нова Пасха-Божанствена Литургија*. Поменути синџеза нарочито долази до изражаја у *коментарима (схолијама)* нашег аутора, који прате текст и поредак Божанствених Литургија Јована Златоустог, Василија Великог и Пређеосвећених дарова из Службеника (издања Светог Архиепископског Синода СПЦ 1986, 1998², 2007²)³⁸ и његовим *мислима и подацима о Светој Литургији-Евхаристији и Причешћу*.³⁹

Полазећи од најсажетијег описа Свете Литургије, датог од стране апостола Павла и светих отаца у виду изразâ **Благослов** и **Благодарене**,⁴⁰ преосвештени епископ Атанасије мистагоски обазриво најпре води читаоца кроз текст и поредак Божанствене Литургије Јована Златоустог.⁴¹ Тако, на пример, при уводном дијалогу презвитера и ђакна, непосредно пре произношења почетног возгласа *Благословено Царство*, епископ Атанасије истиче веома битан моменат Литургије као „богочовечанског јавног дела“ у виду речи које ђакон упућује презвитеру: „Време је Господу *гејсџивовати!*“⁴² Када је пак, реч о читањима одељака из Светога Писма, мистагоски наше Цркве примећује да је прави контекст и атмосфера – читања, учења и доживљаја Речи Божије – у Православној Цркви богослужење, и то пре свега Литургија.⁴³ То, свакако, не значи да је забрањено и лично читање Светога Писма, али оно што је пресудно за Еванђеље јесте да је оно, истовремено, *учење Самога Лојоса Божије и јерургија њој истиој Лојоса – Јаињеша*.⁴⁴ Поред тога, међу многобројним и незаборавним ауторовим схолијама другог дела Свете Литургије – Литургије Тајне, нарочито одјекују речи које образлажу смисао Евхаристије као Голготске жртве, која се „не понавља, него свештеностује *сада* и *овде*, оделотворује се, оприсутњује и посадашњује као Есхатолошки *гојањ* Царства, отвореног и дарованог у Христу, и као *Христос*“.⁴⁵

Мистагоско руковођење верујућих хришћана од стране епископа-литурга „Храма Божијег у Духу“, наставља се кроз његове схолије на текст и поредак Божанствене Литургије Василија Великог.⁴⁶ Будући да је Анафора ове Литургије по својој богословској садржини нарочито инспиративна, у једној од ауторових схолија истиче се да она има „Тројичну теологију у Благодаренеу, Христологију у Анамнези, Пневматологију у Епиклези, Еклисиологију у Ходатајственој молитви“.⁴⁷ Тиме се богословски триптих Тријадологија-Христологија-Пневматологија

³⁸ Види: исто, 393–536.

³⁹ Види: исто, 537–580.

⁴⁰ исто, 393.

⁴¹ Види: исто, 393–463.

⁴² Види: исто, фуснота број 20, 403.

⁴³ Сравни: исто, фуснота број 40, 415.

⁴⁴ Сравни: исто, фуснота број 40, 415.

⁴⁵ исто, фуснота број 58, 423.

⁴⁶ Види: исто, 465–492.

⁴⁷ исто, фуснота број 24, 481.

своди на „по Благовољењу Оца – Заједницу Св. Духа – Јединство Цркве у Христу Спаситељу – **Јединородном Сину Очевом и Прворођеном из мртвих**: „*да би Он Сам био све и сва, ѿрвенсѣвујући у свему*’ (Рим 8, 29; Кол 1, 18)⁴⁸

Определујући се на самом почетку тумачења Литургије Пређеосвећених дарова за став да се ради о вечерњем богослужењу „са свечаним Причешћем вернога народа у дане Пасхалнога Поста“⁴⁹ преосвештени епископ Атанасије са узорном пастирском одговорношћу излаже схолије на поменуту Литургију.⁵⁰ О њиховој вредности можда најбоље говори она која се тиче Заамвоне молитве Литургије Пређеосвећених дарова. Тим поводом, аутор наглашава да поменута молитва „резимира сав садржај и смисао Пређеосвећене Службе Божанске, као великопосног путовања – подвига, у којем треба да победимо грех и достигнемо достојно поклоњење Васкрсењу Христовом и нашем“.⁵¹ Следствено томе, наведена Литургија је, према речима проницљивог мистагога, „наставак и продужење Божанске Евхаристије, која нам је и на овај начин пружила своје плодове, и њима нас држи сабране и храњене у Материци Цркве – у саборном Телу Христовом, Дому Очевом, Обиталишту Духа“.⁵²

Литургијско-богословска синтеза епископа Атанасија присутна је и у његовим мислима и ѿодацима о *Светјој Литургији-Евхаристији и Причешћу*, којима се приводи крају мистагошко путовање верујућих заједничара Христових кроз „четворотомни илитариј“.⁵³ Размишљајући о литургијској обнови, епископ наше Цркве сажима све што је изнето на ту тему пророчки истичући: „Повратак на будућност – то је прави пут Литургијске обнове, јер тиме се пројављује наша есхатолошка усмереност ка Долазећем Царству у слави“.⁵³ Напоследку, заокупљеност преосвештеног епископа Атанасија тематиком литургијског времена биће довољна да он, на јасан и узвишен начин, обједини све оно што је речено о литургијском животу верујућих удова Тела Христовог на следећи начин:

„Сваки празник у Православном бићу, животу и искуству Цркве сабира време у један моменат, у Литургијски час, у свевремено и есхатолошко *данас*, и као историјско памћење и спомињање, и као конкретно општење и заједницу људи са Богом у Христу, у Телу Његовом – Цркви. Тако се време преображава, и дневни, седмични и годишњи круг празновања – свештенослужења бива један стални Празник, јер наставља, обнавља, непоновљиво понавља Домострој спасења, и конкретно Христов живот и дело, и тиме нас приопштава Њему, Његовом животу и Његовом Царству“.⁵⁴

Закључак

Објављивање четворотомне српске литургијске стромате под називом *Христос-Нова Пасха-Божансѣвена Литургија* преосвештеног епископа др Атанасија Јевтића пред-

⁴⁸ исто, фуснота број 24, 481.

⁴⁹ исто, 493.

⁵⁰ Види: исто, 515–536.

⁵¹ исто, фуснота број 30, 535.

⁵² исто, фуснота број 30, 535.

⁵³ исто, 551.

⁵⁴ исто, 564.

ставља ванредни догађај у литургијско-богословском животу не само наше Помесне цркве, него и целокупне Православне Цркве. С обзиром да су обриси њеног настанка видљиви још шездесетих година 20. века, несумњиво је да њена појава није плод никакве случајности. Напротив. Она је веродостојно остварење богонадахнуте светописамске мисли да *све бива моћуће човеку у Христју који му даје моћ* (Фил 4, 13).

Писац њених редова јесте, истовремено, епископ-литург Цркве Божије, професор Богословског факултета у Београду и репрезентативни богословски представник евхаристијске еклисиологије. Претходно умножавајући бројне дарове и стичући широко литургијско-богословско образовање, харизматични мистагог Заручнице Христове ствара на размеђу два века четвортотомно дело које може бити препознато као „теоријско-практична *Suma Eucharistica Истока*“ или „Евхаристијска Синтагма *suī generis*“. Мада се на Западу у 20. веку појавило неколико дела, која су имала за циљ темељно сагледавање патристичко-богословског поимања Евхаристије,⁵⁵ овакво епохално дело остаје без премца у поређењу са њима. Разлог је врло једноставан. „Литургијски саборници“ епископа Атанасија, насупротив другим издањима, обухватају историјске, телетургичке и литургијско-богословске аспекте Божанствене Литургије = Свете Евхаристије. С тим у вези, наш приступ у раду био је усмерен у правцу ауторове преводилачке делатности, као и његове историјско-богословске анализе и литургијско-богословске синтезе.

Плодови преводилачког умећа неуморног свештенослужитеља Тела Христовог откривају пребогату ризницу литургијско-богословске теорије и праксе, која је до сада у великој мери била непозната верујућим хришћанима у нашој Цркви. Питање је да ли би неко други уместо нашега аутора успео да тако дубоко проникне у смисао и допре до корена значења појединих речи и термина.

Резултати историјско-богословске анализе до којих је дошао изузетни богослов Цркве Божије, изнели су на светло дана одређене чињенице на основу којих је могуће квалитативније поимати историјски развој литургијског живота Цркве Христове. Паралелно са тим, оне доприносе и прецизнијем идентификовању изазова пред којима се налазио богослужбени живот „Храма Божијег у Духу“.

Литургијско-богословска синтеза ревносног и верног тумача Евхаристије нашла је свој израз како у схолијама Божанствених Литургија Јована Златоустог, Василија Великог и Пређеосвећених дарова, тако и у његовим мислима. Наведене схолије крећу се стазама које су прокрчили древни литургијски ерминевтичари и остају неизбрисив траг евхаристијског пута који води ка небеском Јерусалиму. Са друге стране, ауторова кратка промишљања о Светој Литургији подстичу свакога хришћанина на евхаристиоцентрично посматрање живота у Цркви, што јача духовну будност и утиче на постојано изграђивање подвижничко-литургијског етоса.

Конечно, мишљења смо да четвортотомни „литургијски саборници“ преосвештеног епископа Атанасија Јевтића под насловом *Христјос-Нова Пасха-Божанствена Литургија*, могу бити препознати не само као сазрели плодови српске богословске мисли 20. века, већ и као највећи дар смиреног свештенослужитеља Дома Божијег који је принет на *ипресјол благодати* (Јев 4, 16).

⁵⁵ На пример: Jesus Solano, *Textos Eucharisticos primitivos I-II*, Madrid 1952–1954, 1978–1979², 1996³; Edward Kilmartin, *Eucharist in the West – History and Theology*, Collegeville, Minnesota 1998.